

vých textech, poskakující, tančící před námi, mezi námi; geniální myšlení, intenzivní myšlení, afirmativní myšlení, akategorické myšlení — vše tváře, které neznáme, masky, které jsme ještě neviděli; difference, kterou nám nic neumožňuje předvídat a která nám navrácí jako masky jejich masek Platóna, Dunse Scota, Spinozu, Leibnize, Kanta, všechny filozofy. Filosofie nikoli jako myšlení, ale jako divadlo: divadlo mimů s množstvím prchavých scén a momentek, kde si znaky předávají slepá gesta: divadlo, kde pod maskou Sókrata náhle břeškně zazní smích sofisty; kde Spinozovy mody tančí decentrovaný kruhový tanec, zatímco substance obíhá okolo nich jako šílená planeta; kde chromý Fichte označuje: „naprasklé já \neq rozpuštěné ego“; kde Leibniz, dosáhnuv vrcholu pyramidy, rozpoznává v temnotách, že hudba sfér je vlastně *Pierrot lunaire*.¹⁹ V altánku v Luxemburských zahradách Duns Scotus prostrkuje hlavu kulatým okénkem; má mohutný knír; jsou to Nietzscheho kníry, ale ten je převlečen za Klossowského.

¹⁹Schönbergův cyklus písní inspirovaný básněmi belgického básníka Alberta Girauda.

ŽIVOT LIDÍ ZLOPOVĚSTNÝCH

Není to v žádném případě kniha z oboru historie. Nejdůležitějším pravidlem při výběru textů, které v ní najdete, byl můj vkus, má slast, emoce, smích, překvapení, jisté zděšení nebo jiný pocit, jehož intenzitu bych možná nyní, když pominul první okamžik objevu, obtížně ospravedlňoval.

Je to antologie existencí. Životů na pár řádek či stran, nesčetných neštěstí a dobrodružství, sebraných do hrstky slov. Životů krátkých, náhodně nalezených v knihách a dokumentech. Jsou to *exempla*, jde však o příklady, které — na rozdíl od těch, jež moudří muži shromažďovali během své četby — nepřinášejí ani tak poučení, nad nímž je třeba medítovat, jako krátký účinek, jehož síla téměř vzápětí vyhasíná. Dost by mi vyhovovalo označit je výrazem „novela“, jenž poukazuje ke dvojímu: k rychlosti vyprávění a ke skutečnosti předkládaných událostí; neboť v těchto textech je to, co je řečeno, natolik zhuštěno, že nevíme, pramení-li intenzita, která jimi prochází, spíše ze záblesku slov nebo z násilí faktů, které jsou v nich zhuštěny. Chtěl jsem shromáždit v jakémsi herbáři jedinečné životy, které se nějakou mně neznámou náhodou staly podivnými básněmi.

Myslím, že jsem tento nápad dostal jednoho dne, kdy jsem v Národní knihovně pročítal registr inter-nací, sepsaný na samém počátku 18. století. Zdá se mi dokonce, že mi jej vnukla četba těchto dvou struč-ných sdělení:

Mathurin Milan, přijatý do nemocnice v Charen-tonu 31. srpna 1707: „Jeho bláznovství vždy spočívalo v tom, že se skrýval před svou rodinou, že žil skrytě na venkově, vedl soudní pře, půjčoval na úrok a na věčnou oplátku, vodil svého ubohého ducha po neznámých cestách, a považoval se za schopného největších činů.“

Jean Antoine Touzard, vsazen do blázince Bicêtre 21. dubna 1701: „Odpadlík františkánského řádu, bu-řič, schopný nejhorsích zločinů, sodomita, ateista, po-kud lze ateistou být; je opravdovou hnusnou zrůdou, kterou by bylo vhodnější zardousit než nechat na svo-bodě.“

Bylo by mi zatěžko říci, co jsem vlastně cítil, když jsem četl tyto útržky a řadu dalších, jim podobných. Bez-pochyby šlo o jeden z těch dojmů, o nichž se říká, že jsou „fyzické“, jako by snad existovaly nějaké jiné. A přiznávám, že tyto „novely“, vynořivší se náhle po dvou a půl letech mlčení, ve mně rozezněly více strun než to, čemu se obvykle říká literatura, aniž bych dnes ještě dokázal říci, zda mě více dojala krása to-hoto klasického stylu, zřaseného v několika větách kolem postav nepochybně bedných, anebo krutost, smés střízlivé svěhlavosti a ničemnosti těchto životů, jejichž rozklad a naruživost cítíme pod slovy hladkými jako kámen.

Je tomu dlouho, co jsem obdobné dokumenty po-užil v jedné knize. Pokud jsem to tehdy udělal, pak ne-pochybně kvůli tomuto chvění, které cítím ještě dnes, setkám-li se s těmito nicotnými životy, proměněnými v popel v několika větách, které je podlomily. Snem by bylo navrátit jim jejich intenzitu v analýze. Z ne-dostatku nezbytného nadání jsem tedy dlouho omílal pouhou analýzu; bral texty v jejich strohosti; hledal, jaký je jejich smysl, k jakým institucím nebo politické praxi se vztahují; snažil se zjistit, proč bylo náhle ve společnosti jako ta naše tak důležité, aby byli „za-rdouseni“ (jako rdousíme zvíře, jako dusíme výkřik nebo oheň) pohoršlivý mnich nebo fantaskní a lehko-myslný lichvář; zkoumal jsem, z jakého důvodu chtít s takovou horlivostí zabránit ubohým duchům (*les pauvres esprits*) procházet se po neznámých cestách. Ale prvotní intenzita, která mě motivovala, zůstávala vně toho všeho. A protože hrozilo nebezpečí, že ji nic nepřeveče na rovinu racionálního zdůvodnění, pro-tože má rozprava nebyla schopna nést ji, jak by bývalo bylo třeba, nebylo nejlepší ponechat ji v té podobě, která mi ji dala pocítit?

Tak se zrodila myšlenka této antologie, vytvořené trochu nahodile. Antologie, která se formovala beze spěchu a bez jasně vymezeného cíle. Dlouho jsem po-mýšlel na to, uspořádat ji systematicky, se stručnými vysvětlivkami, a takovým způsobem, aby v ní bylo zřejmé minimum historického významu. Tohoto zá-měru jsem se vzdal z důvodů, k nimž se za chvíli vrá-tím; rozhodl jsem se prostě shromáždit určitý počet textů, kvůli intenzitě, kterou se mi zdály mít; doprovo-

díl jsem je několika úvodními poznámkami; a rozvrhl jsem je tak, aby byl — podle mě co nejméně špatně — zachován účinek jednoho každého. Má nedosta- tečnost mě odsoudila ke střídmemu lyrismu citace.

Tato kniha tedy bude záležitostí historiků ještě méně než ostatní. Kniha nálady, kniha čistě subjektivní? Řekl bych spíše — ale možná je to totéž —, že je to kniha dohody a hry, kniha drobné posedlosti, která se systematizovala. Jsem přesvědčen, že mým modelem byly od začátku do konce báseň fantaskního lichváře, anebo báseň odpadlíka sodomity. Abych se opět setkal s něčím jako tyto existence-záblesky, tyto básně-životy, uložil jsem si určitý počet prostých pravidel:

— že půjde o postavy, které skutečně existovaly;

— že tyto existence byly zároveň neznámé a nešťas- tné;

— že jsou vyprávěny na několika stránkách, anebo ještě lépe v několika řádcích, co možná nejkratších;

— že tato vyprávění netvoří prostě podivné či pa- tetické anekdoty, ale že jsou tím či oním způsobem (protože šlo o trestní oznámení, udání, rozkazy či zprávy) skutečně součástí nepatrné historie těchto existencí, jejich neštěstí, zuřivosti či nejistého šílen- ství;

— a že se ještě pro nás ze srážky těchto slov a těchto životů zrodí určitý účinek, v němž se mísí krása a hrůza.

Je však třeba, abych tato pravidla, která mohou vypadat svévolně, doprovodil podrobnějším vysvět- lením.

●
Chtěl jsem, aby šlo vždy o skutečné existence; aby bylo možné dát jim místo a časové určení; aby za těmito jmény, která už nic neřkají, za těmito zhuště- nými slovy, z nichž většina může být klidně neprav- divá, lživá, nespravedlivá, urážlivá, byli lidé, kteří žili a zemřeli, utrpení, zlomyslnosti, žárlivosti, nadávky. Vyloučil jsem tedy vše, co by mohlo být dílem před- stavivosti nebo literaturou: žádný z černých hrdinů, které mohly stvořit, se mi nezdál tak intenzivní jako tito příštípkaři, vojenští zběhové, obchodnice s obno- šenými šaty, písaři, potulní mnichové, všichni rozváš- nění, pohoršliví či hodní politování; a to nepochybně jedině proto, že víme, že existovali. Stejně tak jsem vy- loučil všechny texty, které mohly být memoáry, vzpo- mínkami, obrazy, všechny ty, které jistě vyprávěly sku- tečnost, ale udržovaly si od ní odstup pohledu, pa- měti, zvědavosti či pobavení. Záleželo mi na tom, aby tyto texty byly vždy ve vztahu, anebo spíše v největ- ším možném počtu vztahů ke skutečnosti: aby k ní nejen odkazovaly, ale aby v ní působily; aby byly sou- částí dramaturgie skutečného, tvořily nástroj pomsty, zbraň nenávisti, epizodu v bitvě, gestikulaci bezna- děje nebo žárlivosti, supliku nebo rozkaz. Nesnažil jsem se shromáždit texty, které by byly ze všech nej- věrnější skutečnosti, které by měly být vybrány jako reprezentativní, ale texty, které hrály roli v realitě, o níž mluví, a které jí jsou na oplátku prodchnuty, ať už jsou jakkoli nepřesné, patetické či pokrytecké: fragmenty rozpravy, obtížené fragmenty skutečnosti,

kteř jsou součástí. Nebudeme zde číst sbírku portrétů: jsou to léčky, zbraně, výkřiky, gesta, postoje, úskoky, intriky, jejichž nástroji byla slova. V těchto několika větách se „hrálo“ o skutečné životy; tím nechci říci, že v nich byly zobrazeny, ale že se v nich — přinejmenším částečně — fakticky rozhodlo o jejich svobodě, neštěstí, často jejich smrti, každopádně jejich osudu. Tyto rozpravy se skutečně protnulý s životy; tyto existence byly opravdu ohroženy a ztraceny v těchto slovech.

Chtěl jsem také, aby tyto postavy samy byly neznámé; aby je nic nepředurčovalo k jakémukoli vyniknutí, aby nebyly nadány žádnou zavedenou a uznávanou velikostí — velikostí původu, bohatství, svatosti, hrdinství nebo génia; aby patřily k miliardám existencí, jimž je souzeno zmizet beze stopy; aby vzhledem k tomu, co se obvykle považuje za hodno vyprávění, bylo v jejich neštěstí, v jejich vášních, v těchto láskách a nenávistech něco šedého a obyčejného; aby byly přesto prodchnuty určitým žářem, hnány násilím, energií, přemírou ve zlovolnosti, hanebnosti, nízkosti, svěhlavosti či smůle, přemírou, která jim v očích jejich okolí, a úměrně k jeho prostřednosti, dávala jistou děsivou či žalostnou velikost. Vydal jsem se hledat tyto částice nadané tím větší energií, čím jsou menší a obtížněji rozlišitelné.

Aby se nám něco z nich dochovalo, musel je nicméně alespoň na okamžik ozářit paprsek světla. Světla přicházejícího odjinud. Tím, co je vytrhává z temnoty noci, v níž by bývaly mohly, a možná musely zůstat, je setkání s mocí: bez této srážky by nepo-

chybně nepřetrvalo jedině slovo, připomínající jejich pomíjivou dráhu. Moc, která číhala na tyto životy, která je pronásledovala, která, byť jen na jediný okamžik, věnovala pozornost jejich stížnostem a jejich povyku a která je poznamenala jediným šlehnutím, je tím, co podnítilo těch několik slov, které nám z nich zbývají; buď že se k ní někdo obracel, aby udal, stěžoval si, naléhavě žádal, snažně prosil, nebo že chtěla zasáhnout a v několika slovech soudila a rozhodla. Všechny tyto životy, jimž bylo souzeno uplynout pod prahem každé rozpravy a zmizet, aniž by byly řečeny, mohly zanechat stopy — často krátké, úsečné, záhadné — jedině tam, kde se na okamžik dotkly moci. Je tak bezpochyby jednou provždy nemožné uchopit je znovu samy o sobě, takové, jaké mohly být „na svobodě“; není již možné zahlédnout je jinak než vpletené v řečnění, v taktických předpojatostech, v naléhavých lžích, které předpokládají hry moci a vztahu k ní.

Bude mi řečeno: to jste celý vy, se stále stejnou neschopností rázně vykročit, přejít na druhou stranu, naslouchat a dát zaznít jazyku, přicházejícímu odjinud nebo zezdola; stále táž volba toho, co říká nebo nutí říkat moc. Proč nejít naslouchat těmto životům tam, kde mluví samy od sebe? Jenomže zůstalo by nám vůbec něco z toho, čím byly ve svém násilí či jedinečném neštěstí, kdyby se nebyly v daném okamžiku setkaly s mocí a přivolaly na sebe její síly? Není nakonec jedním z charakteristických rysů naší společnosti to, že v ní na sebe osud bere podobu vztahu k moci, boje s ní či proti ní? Nejintenzivnějším oka-

mžikem životů, do něhož se soustřeďuje jejich energie, je opravdu ten, v němž se střetávají s mocí, vzpouzejí se jí, pokoušejí se využít jejich sil anebo uniknout jejím nástrahám. Krátká a pronikavá slova, která přecházejí mezi mocí a nejméně podstatnými z existencí, jsou pro tyto existence nepochybně jediným pomníkem, jehož se jim kdy dostalo; jsou tím, co jim dává onu trochu lesku, onen krátký záblesk, který je nese až k nám.

Chtěl jsem zkrátka shromáždit několik zárodků legendy neznámých lidí, na základě rozprav, jimiž se v neštěstí či ve vzteku častovali s mocí.

„Legendy“ proto, že se zde objevuje, jako ve všech legendách, nejednoznačnost vztahu fiktivního a skutečného. Ale objevuje se zde z opačných důvodů. Sbírka legend, ať už je její skutečné jádro jakékoli, není nakonec ničím jiným než souhrnem toho, co se o něm říká. Je přitom lhostejné, zda ten, jehož slávu předává dál, existoval či neexistoval. Pokud existoval, legenda jej odívá tolika divy, okrašluje jej tolika nemožnostmi, že se vše či téměř vše odehrává tak, jako by byl nikdy nežil. A je-li čistě výtvořem obraznosti, legenda o něm přináší tolik důrazných vyprávění, že nabývá historické hloubky někoho, kdo by byl existoval. V textech, které budeme později číst, se existence těchto mužů a žen přesně kryje s tím, co o ní bylo řečeno; z toho, čím byli nebo co udělali, nepřetrvává nic kromě toho, co je obsaženo v několika větách. Že se skutečné rovná fiktivnímu, je zde způsobeno vzácností, a nikoli mnohomluvností. Protože v dějinách nebyli ničím, nehráli žádnou postřehnutelnou úlohu

v událostech či mezi důležitými lidmi, nenechali kolem sebe žádnou stopu, k níž bychom se mohli obrátit, existují a budou už navždy existovat pouze pod chatrnou záštitou těchto slov. A díky textům, které o nich mluví, se dochovali až do naší doby, aniž by nesli více známek skutečnosti, než kdyby pocházeli ze *Zlaté legendy*¹ nebo z dobrodružného románu. Za tuto čistě verbální existenci, která z těchto nešťastníků či zločinců vytváří jakoby fiktivní bytosti, vděčí svému téměř úplnému zmizení a štěstí či smůle, díky níž přežilo v náhodně nalezených dokumentech několik vzácných slov, která o nich mluví anebo která oni sami vyslovili. Temná legenda, ale především legenda suchá, redukováná na to, co bylo jednoho dne řečeno a co nepravděpodobná setkání uchovala až dodnes.

V tom spočívá ještě další rys této temné legendy. Nebyla předávána nepřetržitě jako legenda, která je pozlacena nějakou hlubokou nutností. Je ze své povahy bez tradice; dospívá k nám jedině skrze zlomy, stírání, zapomnění, míjení se, znovuvynoření. Od samého počátku ji nese náhoda. Nejprve zde musela být souhra okolností, která proti všemu očekávání přivábila pohled moci a výbuch jejího hněvu k naprosto neznámému jedinci, k jeho prostřednímu životu, ke koneckonců dost obyčejným nedostatkům: nahodi-

¹Jméno sbírky životů svatých, kterou v polovině 13. století uspořádal dominikán Jakub de Voragine. Český výbor, doplněný o legendy českého původu, vyšel pod názvem *Legenda aurea* v nakladatelství Vyšehrad, 1984.

lost, která způsobila, že bdělost odpovědných činitelů nebo institucí, jejichž úkolem nepochybně bylo zahladit každý nepořádek, zachytila spíše tohoto než onoho, tohoto pohoršlivého mnicha, tuto ztlučenou ženu, tohoto notorického a zuřivého opilce, tohoto hašteřivého obchodníka, a nikoli tolik jiných, hned vedle nich, jejichž povyk nebyl o nic menší. A pak bylo třeba, aby se mezi tolika ztracenými a rozptýlenými dokumenty dochoval až dodnes a byl nalezen a čten právě tento, a ne jiný. Mezi těmito bezvýznamnými lidmi a námi, kdo nejsme o nic významnější než oni, tak není žádný nutný vztah. Nebylo nijak pravděpodobné, že se ze stínu se svým životem a neštěstími vynoří spíše oni než někdo jiný. Pokud se nám zachce, můžeme v tom pro pobavení vidět odplatu: náhoda, která umožňuje, aby se tito lidé bez jakékoli slávy vynořili uprostřed mezi tolika mrtvými, aby ještě gestikulovali, projevovali svou zuřivost, zármutek nebo nepřekonatelně svéhlavou pobloudivost, možná vyvažuje smůlu, která na ně přivolala, navzdory jejich prostotě a anonymitě, zásah moci.

Životy, které jako by bývaly neexistovaly, životy, které přežívají jen díky střetu s mocí, které šlo jen o to zničit je, anebo je alespoň setřít, životy, které se k nám vracejí jen působením řady náhod, takové jsou životy zlopověstné, jejichž pár zbytků jsem zde chtěl shromáždit. Existuje nepravá zlopověstnost, které se těší takoví hrůzyplní a pohoršliví muži, jakými byli Gilles de Rais, Guillery nebo Cartouche, Sade a Lacenaire. Zdánlivě zlopověstní, kvůli strašlivým vzpomínkám,

kteří za sebou zanechali, zlým činům, které se jim připisují, uctivé hrůze, kterou budili, jsou to ve skutečnosti muži slavné legendy, i když jsou důvody této proslulosti opačné než důvody, které zapříčiňují nebo by měly zapříčiňovat velikost mužů. Jejich zlopověstnost, *infamia*, je jen modalitou univerzální *fama*. Ale odpadlý mnich, ale ubozí duchové, zbloudilí na neznámých cestách, jsou zlopověstní v přísném slova smyslu; existují už jen kvůli několika hrozným slovům, která je měla učinit navždy nehodnými lidské paměti. A náhoda tomu chtěla, že přetrvávají tato a jen tato slova. Jejich současný návrat do skutečna se děje v téže podobě, v níž byli vyhnáni ze světa. Je zbytečné hledat pro ně jinou tvář, anebo v nich tušit jinou velikost; jsou již jen tím, čím měli být rozdrčeni: ničím více a ničím méně. Taková je přísná zlopověstnost, jež se, nesmíšena ani s dvojnásobným pohoršením, ani se slepým obdivem, nesrovnává s žádným druhem slávy.

●
Jsem si dobře vědom toho, že vzhledem k velké antologii zlopověstnosti, která by shromáždila její stopy tak trochu odevšad a ze všech dob, je předložený výběr nicotný, úzký, trochu monotónní. Jde o dokumenty, které jsou všechny ze zhruba stejné stovky let, 1660–1760, a které pocházejí z téhož pramene: archivy uvěznění, policejní archivy, supliky ke králi a královské zatykače. Předpokládejme, že jde o první svazek a že *Život lidí zlopověstných* se bude moci rozšířit na jiná období a jiná místa.

Zvolil jsem toto období a tento typ textů, protože jsem s nimi dlouho důvěrně obeznámen. Jestliže však neochablo zalíbení, které v nich po léta nacházím, a jestliže se kním ještě dnes vracím, je to proto, že v nich tuším začátek; každopádně důležitou událost, v níž se protnulý mechanismy moci a účinky rozpravy.

Tyto texty ze 17. a 18. století (zejména pokud je srovnáme s pozdější administrativní a policejní fádností) mají jiskru, v záhybu jediné věty odhalují nádheru, násilí, které jsou popřeny, alespoň v našich očích, nicotností celé záležitosti či dost hanebnou malicherností úmyslů. Nejubožejší životy v nich jsou popsány s proklínáním či okázalostí, které se zdají příhodné pro životy nejtragičtější. Účinek je bezpochyby komický; je něco směšného v tom, svolávat veškerou moc slov, a skrze ně svrchovanost nebes a země, na bezvýznamné přestupky či tak běžná neštěstí: „Klesaje pod tíhou nejnesmírnější bolesti, Duchesne, přiručí, si s poníženou a uctívou důvěrou dovoluje vrhnout se k nohám Vaší Výsosti, aby se úpěnlivě dovolával svého práva proti nejzlovlnější ze všech žen. . . Jakou naději by neměl chovat nešťastník, který, jsa dohnán do nejzazší krajnosti, se dnes obrací k Vaší Milosti, poté co vyčerpal všechny prostředky smíru, výčitek a ohleduplnosti, aby přivedl zpět k její povinnosti ženu zbavenou všeho náboženského cítění, cti, poctivosti, a dokonce lidskosti? Takový je, Veličestvo, stav nešťastníka, který se odvažuje nechat svůj nářkavý hlas zaznít před ušima Vaší Výsosti.“ Anebo ještě tato opuštěná kojná, která žádá zatčení svého manžela ve jménu svých čtyř dětí, „které snad od

svého otce nemohou čekat nic jiného, než strašlivý příklad účinků neřádu. Vaše Spravedlnost, Pane, je ušetří tak potupného ponaučení a mne, mou rodinu ušetří poskvrny a hanby, a znemožní špatnému občanu poškozovat společnost, které nemůže než škodit.“ Možná se budete smát; ale je třeba nezapomínat, že na tuto rétoriku, která je bombastická pouze malostí věcí, jichž se týká, moc odpovídá výrazy, které se nám nezdaří o nic uměřenější; ovšem s tím rozdílem, že jejími slovy prochází záblesk jejich rozhodnutí; a nemůže-li se jejich vznešenost ospravedlnit důležitostí toho, co trestají, je ospravedlněna přinejmenším přísností trestu, který ukládají. Je-li uvězněna jakási vykladačka horoskopů, je to proto, že „je málo zločinů, jichž by se nebyla dopustila, a žádný, jehož by nebyla schopna. Pročež je stejně tak skutkem milosrdenství, jako spravedlnosti zbavit co nejdříve veřejnost tak nebezpečné ženy, která ji beztrestně okrádá, podvádí a pohoršuje již řadu let.“ Nebo v případě mladého ztřeštěnce, špatného syna a prostopášníka: „Je to zhýralá a bezbožná zrůda. . . Navykl všem zvrhlostem: darebný, neposlušný, divoký, násilnický, schopný záměrně ukládat o život svého otce. . . neustále ve společnosti nejposlednějších nevěstek. Vše, co je mu z jeho darebáctví a nezřízenosti připomínáno, nedělá na jeho srdce žádný dojem; odpovídá jen zločineckým úsměvem, který ukazuje jeho zatvrzelost a vede k obavám, že by mohl být nevyhléditelný.“ Při nejmenší výstřednosti se ihned ocitáme v ohavném, anebo alespoň v řeči urážek a proklínání. Tyto nemravné ženy a zuřivé děti nijak neblednou vedle

Nerona či Rodoguny. Rozprava moci v klasické době, stejně jako rozprava, která se k ní obrací, plodí obľudy. Jaký má toto tak patetické divadlo každodennosti důvod?

Křesťanství organizovalo převzetí moci nad všedním životem z velké části kolem zpovědi: povinnost nechat pravidelně projít proudem jazyka nepatrný každodenní svět, banální prohršky i nepostřehnutelné slabosti, a dokonce nejasnou hru myšlenek, úmyslů, touhy; rituál doznání, v němž ten, kdo mluví, je zároveň tím, o kom se mluví; smazání vyřčené věci samotným jejím vyřčením, ale také zvětšení doznání sama, které musí zůstat tajné a nezanechává po sobě žádnou jinou stopu než lítost a díla pokání. Křesťanský západ vynalezl tento podivuhodný závazek, jemuž podrobil každého, závazek říci vše, aby bylo vše smazáno, vyslovit dokonce i ty nejmenší prohršky v nepřerušném, náruživém, vše vyčerpávajícím mumlání, jemuž nic nemělo uniknout, které však nemělo ani o okamžik přežít sebe sama. Pro stovky miliónů lidí a během staletí se zlo muselo přiznávat v první osobě, v povinném a prchavém šepotu.

Avšak od jistého momentu, který můžeme klást na konec 17. století, byl tento mechanismus zasazen do širšího rámce mechanismu jiného, jehož fungování bylo velmi odlišné. Uspořádání administrativní, a nikoli už náboženské; mechanismus zaznamenávání, a nikoli už odpuštění. Cíl zůstal přesto týž. Alespoň částečně: převést každodenní do řeči, projít nepatrným světem bezvýznamných nepatřičností a nepořádků. Ale doznání zde nehraje onu klíčovou úlohu,

kteřou mu vyhradilo křesťanství. Pro tuto podrobnou kontrolu jsou systematicky užívány staré, ale až do té doby omezeně uplatňované postupy: udání, stížnost, vyšetřování, hlášení, špohování, výslech. A vše, co se říká, se také písemně zaznamenává, shromažďuje, zakládá do spisů a archivů. Jedinečný, jen okamžik trvající a žádnou stopu nezanechávající hlas kajícího doznání, který smazáváje sebe smazával zlo, je napříště vystřídán mnoha hlasy, které se přidávají k obrovské mase dokumentů, a vytvářejí tak v čase jakousi neustále rostoucí paměť všeho zla světa. Malíčkové zlo bídy a viny už není v sotva slyšitelné důvěrnosti doznání postupováno nebi; hromadí se na zemi v podobě psaných stop. Mezi mocí, rozpravou a každodenností se ustavuje zcela jiný typ vztahů, zcela jiný způsob jak každodennost řídit a vyjadřovat ji. Rodí se nová režie běžného života.

Její první nástroje, pradávne, ale již složité, nám jsou známy: jsou jimi písemné supliky, královské zatykače nebo rozkazy, různá uvěznění, hlášení a rozhodnutí policie. Nebudu se vracet k těmto již známým věcem; ale pouze k určitým aspektům, které mohou vysvětlit podivnou intenzitu a jistou krásu, do níž se občas odívají tyto kvapné obrazy, v nichž na sebe — pro nás, kdo je zahlédáme z takové dálky — ubozí lidé vzali tvář zlopořestnosti. Královský zatykač, uvěznění, zobecněná přítomnost policie, to vše obvykle připomíná pouze despotismus absolutního monarchy. Ale je třeba chápat, že tato „libovůle“ byla jistým druhem veřejné služby. Jen v nejjzácnějších případech dopadaly „královské rozkazy“ zčistajasna,

shora dolů, jako znaky panovníkova hněvu. Většinou je proti někomu žádalo jeho okolí, jeho otec a matka, jeden z jeho rodičů, jeho rodina, jeho synové či dcery, sousedé, občas místní kněz, anebo některý významný občan; žadonilo se o ně, jako by šlo o nějaký velký zločin, který by zasluhoval vládcova hněvu, kvůli nějaké bezvýznamné rodinné hádce: zesměšnění či zbití manželé, promrhaný majetek, střety zájmů, neposlušná mládež, zlodějny či pitky, a všechny drobné prohřešky vůči dobrému chování. Královský zatykač, který se vydával jako výslovná a zvláštní králova vůle dát uvěznit jednoho ze svých poddaných jinak než cestou řádné spravedlnosti, byl jen odpovědí na tuto žádost přišlou zdola. Nedostalo se ho však plným právem komukoli, kdo o něj žádal; muselo mu předcházet vyšetřování, které mělo posoudit, je-li žádost opravdu podložená; mělo zjistit, zda tato prostopášnost či toto opilství, anebo toto násilí a tato zhýralost skutečně zasluhovaly uvěznění, a za jakých podmínek a na jak dlouho: úkol policie, která k jeho splnění shromažďovala svědectví, hlášení špehů a veškeré pochybné mumlání, které vytváří mlhu kolem každého.

Systém královský zatykač–uvěznění byl jen dost krátkou epizodou: trval stěží víc než jedno století a byl omezen pouze na Francii. Nezaujímá však proto o nic méně důležité místo v dějinách mechanismů moci. Nezajišťuje spontánní vpád královské libovůle do nejkaždodennějšího prvku života. Zajišťuje spíše její rozdělení podle složitých kritérií a v celé hře žádostí a odpovědí. Zneužívání absolutní moci? Možná; nikoli

však v tom smyslu, že by panovník zneužíval prostě a jednoduše svou vlastní moc, ale v tom smyslu, že každý může užít obrovitost absolutní moci pro sebe, ke svým cílům a proti ostatním: jakási nabídka mechanismů svrchovanosti, možnost daná tomu, kdo bude dost šikovný, aby se jich chopil, aby využil jejich účinků ke svému prospěchu. Odtud určitý počet důsledků: politická svrchovanost se dostala i na nejelementárnější rovinu společnosti; od poddaného k poddanému — a někdy jde o ty nejponiženější —, mezi členy téže rodiny, v sousedských, finančních, pracovních vztazích, ve vztazích soupeření, nenávisti a lásky, je možné vedle tradičních zbraní autority a poslušnosti uplatnit prostředky politické moci, která má podobu absolutismu; každý, umí-li hrát tuto hru, se může pro druhého stát strašlivým panovníkem, a panovníkem bez zákona: *homo homini rex*; celá politická osnova se propletla s předivem každodennosti. Ale je ještě třeba, alespoň na okamžik, si tuto moc přivlastnit, zacílit ji, polapit ji a obrátit zamýšleným směrem; aby bylo možné užít ji ke svému prospěchu, je třeba ji „svést“; stává se zároveň předmětem žádostivosti a předmětem svádění; je tedy žádoucí, a to vté míře, v níž je absolutně hrozivá. Zásah neomezené politické moci do každodenního vztahu se tak stává nejen přijatelný a důvěrně známý, ale hluboce vytoužený, přičemž se zároveň z téhož důvodu stává námětem zobecnělého strachu. Není se co divit tomuto sklonu, který krok za krokem umožnil vstup administrativní a politické kontroly do vztahů příslušnosti či závislosti, tradičně spjatých s rodinou. Není se rov-

něž co divit, že se nesmírná králova moc, která byla takto vykonávána uprostřed vášní, zuřivosti, strastí a hanebností, mohla přes svou užitečnost, anebo spíše kvůli ní, stát předmětem prudké nenávisti. Ti, kdo využívali královských zatykačů, a král, který je vydával, byli lapeni do léčky spoluúčasti: jedni ztráceli ve stále větší míře svou tradiční moc ve prospěch moci administrativní; a král, každodenně zapleten do tolika nenávistí a intrik, se stal nesnesitelným. Jak říkal vévoda de Chaulieu, nemýlím-se, v *Pamětech dvou mladých manželek*,² když sřala krále, Francouzská revoluce srazila hlavu všem otcům rodin.

Z toho všeho bych teď chtěl podržet následující: s tímto aparátem suplik, královských zatykačů, uvěznění, policie, se zrodí nekonečný počet rozprav, který prochází každodenností v každém směru a bere si na starost, ovšem způsobem naprosto odlišným od doznání, nepatrné zlo bezvýznamných životů. V síťech moci uvázly značně složitými oklikami sousedské hádky, rozepře rodičů a dětí, domácí nedorozumění, výstřednosti spjaté s vínem a sexem, veřejné hašteřice a řada tajných vášní. Bylo zde něco jako obrovská a všudypřítomná výzva k tomu, aby se všem těmto zmatkům a každému z těchto malých utrpení dostalo podoby rozpravy. Začíná se zvedat mručení, které neustane: mručení, jímž rozprava vystavuje vy-

²Narážka na výrok vévody de Chaulieu, citovaný v *Dopise slečny de Chaulieu paní de l'Estorade*, in: Honoré de Balzac, *Mémoires de deux jeunes mariées*, Paris, Librairie nouvelle, 1856, str. 59: „Když srazila hlavu Ludvíku XVI, Revoluce srazila hlavu všem otcům rodin.“

konu moci individuální obměny chování, hanby a tajemství. Obyčejné přestává náležet mlčení, tomu, co se povídá, nebo prchavému doznání. Vše, z čeho se skládá všednost, nedůležitá drobnost, ústraní, dny bez slávy, společný život, to vše může a má být řečeno — a ještě lépe napsáno. Tyto věci se staly popsateľnými a přepsateľnými právě v té míře, v níž jimi procházejí mechanismy politické moci. Vyprávění bez posměšků dlouho zasluhovaly jen skutky velkých; jediné původ, urozenost a hrdinský čin dávaly právo na dějiny. A pokud se někdy stávalo, že ti nejprostší dosáhli jisté slávy, bylo tomu tak díky nějaké neobyčejné skutečnosti — záři svatosti nebo obrovitosti zločinu. Že by v řádu každodennosti mohlo být něco jako tajemství k odhalení, že by nepodstatné mohlo být jistým způsobem důležité, zůstávalo vyloučeno až do chvíle, kdy na tomto nepatrném chvění spočinul čirý pohled moci.

Zrození obrovské možnosti rozpravy. Zde je původ alespoň části určité znalosti každodenního, a spolu s ní kritéria srozumitelnosti, jímž Západ začal poměřovat naše činy, naše způsoby bytí a jednání. K tomu však byla nutná zároveň skutečná a virtuální všudypřítomnost panovníka; aby se na něj lidé obraceli, bylo třeba představit si ho dost nablízku všem těmto strastem, dost vnímavého k nejmenšímu z těchto přestupků; bylo třeba, aby se on sám zdál nadán jistou fyzickou všudypřítomností. Ve své prvotní podobě směřovala celá tato rozprava o každodenním ke králi; k němu se obracela; musela vplynout do velkých obřadních rituálů moci; musela nabýt její

podoby a odít se jejími znaky. Banální mohlo být řečeno, popsáno, pozorováno, zařazeno a pojmenováno jen ve vztahu moci, který byl zcela prodchnut postavou krále — jeho skutečnou mocí a přeludem jeho síly. Odtud jedinečná forma této rozpravy: vyžadovala zdobný jazyk, který proklínal nebo snažně prosil. Každá z těchto drobných každodenních příhod musela být vyřčena s patosem vzácných událostí, jež jsou hodny přivábit pozornost panovníků; velká rétorika měla odít tyto nicotné záležitosti. Nikdy později už mdlá policejní administrativa, ani lékařské či psychiatrické spisy neoživí podobné účinky jazyka. Někdy okázala slovní stavba, sloužící k vyprávění jakési obskurní sprostoty nebo drobné intriky; jindy několik krátkých vět, které rozdrťí jakéhosi chudáka a uvrhnou ho zpět do jeho temnoty; anebo ještě dlouhé líčení neštěstí, vyprávěných tónem snažné prosby a poníženosti: politická rozprava banality mohla být jedinečně pompézní.

V těchto textech ale vzniká ještě další nesourodost. Často se stávalo, že žádosti o uvěznění byly podávány lidmi z velice skromných poměrů, téměř nebo zcela negramotnými; se svými chabými vědomostmi, nebo zastoupeni více či méně schopným písařem, skládali jak nejlépe dovedli slovní a větné obraty, které považovali za náležité, obracejí-li se na krále nebo panstvo, a ty pak promíchávali s neobratnými a násilnými slovy, hulvátskými výrazy, o nichž se bezpochyby domnívali, že dodají jejich žádostem více síly a pravdy; v pompézních a pokroucených větách tak vedle nerosozumitelných slov tryskají neotesané, neobratné,

neslušné výrazy; předepsaný a rituální jazyk je prokán dychtivostí, hněvem, zuřivostí, vášněmi, záští, odbojností. Chvění a nezkrotné intenzity převracejí pravidla této šroubované řeči a vystupují se svými vlastními způsoby mluvy. Takto mluví žena Nicolase Bienfaita: „dovoluje si Pánovi velmi poníženě vylíčit, že řečený Nicolas Bienfait, vozka, je člověk velice zhýralý, který ji ubíjí ranami a který prodává vše, nechav již zemřít své dvě ženy, z nichž první zabil její dítě v těle, druhou poté, co jí prodal a promrhal, nechav svým špatným zacházením zemřít umdleností, dokonce ji chtěl v předvečer její smrti zardousit. . . Té třetí chce sníst srdce na roštu, nemluvě o mnoha dalších vraždách, které spáchal; Pane, vrhám se k nohám Vaší Výsosti, abych úpěnlivě vzývala Vaše Milosrdenství. Doufám, že se mi od vaší dobroty dostane spravedlnosti, neboť s životem v každém okamžiku ohroženým nepřestanu se modlit k Bohu o zachování vašeho zdraví. . .“

Dokumenty, které jsem zde shromáždil, jsou stejnorodé; a mohou velmi snadno vypadat monotónně. Přesto všechny fungují v žilvu nesourodosti. Nesourodosti mezi vyprávěnými věcmi a způsobem, jímž jsou vyřčeny; nesourodosti mezi těmi, kdo si stěžují a pokorně prosí, a těmi, kdo nad nimi mají veškerou moc; nesourodosti mezi nepatrností předkládaných problémů a obrovitostí na ně reagující moci; nesourodosti mezi jazykem obřadnosti a moci a jazykem zuřivosti a bezmoci. Jsou to texty, které hledí k Racinovi či Bossuetovi či Crébillonovi; nesou však s sebou všechen lidový hřmot, všechnu bídu a násilí, všechnu

„nízkost“, jak se říkalo, kterou v té době nemohla přijmout žádná literatura. Předvádějí nuzáky, ubožáky, anebo prostě průměrné lidi, na podivném divadle, kde zaujímají postoje, břeskně a mnohomluvně deklamují, kde se odívají do cárů draperie, které jsou pro ně nezbytné, chtějí-li se dovolat pozornosti na scéně moci. Občas připomínají ubohou tlupu komediantů, kteří se jakžtakž vyparádili několika kdysi okázalými tretkami, aby hráli před bohatým obecnstvem, které se jim bude posmívat. Až na to, že hrají svůj vlastní život, a před mocnými, kteří o něm mohou rozhodnout. Postavy z Céline, které chtějí, aby se jim dostalo sluchu ve Versailles.

Přijde den, kdy bude všechna tato nesourodost smazána. Moc, která bude vykonávána na úrovni každodenního života, už nebude mocí blízkého a vzdáleného, všemocného a rozmarného panovníka, zdroje vší spravedlnosti a předmětu jakéhokoli svádění, zároveň politického principu a magické síly; bude sestávat z jemné, rozrůzněné, nepřetržité sítě, v níž si štafetu předávají rozličné instituce spravedlnosti, policie, medicíny, psychiatrie. A rozprava, která se tehdy vytvoří, už nebude mít starou divadelnost, umělou a neobratnou; rozvine se v jazyce, který si bude činit nárok na to, být jazykem pozorování a neutrality. Banální bude analyzováno účinným, ale šedivým rastrem Administrativy, tisku a vědy; jeho lesk přitom můžeme jít hledat o kousek dál, do literatury. V 17. a 18. století jsme ve věku ještě drsném a barském, kdy všechna tato zprostředkování neexistují; sbor ubožáků se téměř přímo dotýká králova

těla, jejich rozčilení jeho obřadů; není zde ani společný jazyk, ale srážka mezi výkřiky a rituálem, mezi prostopášnostmi, které kdo chce vyslovit, a přísností forem, které je třeba dodržovat. Odtud — pro nás, kdo hledíme z dálky na tento první vpád každodenního do politického kódu — podivné záblesky, něco křiklavého a intenzivního, co se ztratí, když se pak z těchto věcí a lidí stanou „záležitosti“, drobné novinové zprávy nebo případy.

Důležitý okamžik, v němž společnost propůjčila slova, obraty a věty, rituály jazyka, anonymní mase lidí, aby mohli mluvit o sobě samých — mluvit veřejně a pod trojí podmínkou, že tato rozprava bude usměrněna a uvedena do oběhu v dobře definovaném aparátu moci, že nechá vyvstat až doposud stěžejí patrný základ existencí a že na základě této malicherné války vášní a zájmů dá moci možnost svrchovaného zásahu. Ve srovnání s tímto soukolím bylo Dionýsovo ucho zařízením drobným a velmi primitivním. Jak lehce a snadno zranitelná by nepochybně byla moc, kdyby jen dohlížela, špehovala, překvapovala, zakazovala a trestala; moc však ponouká, pobízí, tvoří; není prostě okem a uchem; vede k jednání a mluvení.

Tento mechanismus (*machinerie*) byl nepochybně důležitý pro vznik nového vědění. Není rovněž cizí celému novému řádu (*régime*) literatury. Nechci říci, že královský zatykač představuje počátek zcela nových literárních forem, ale že se vztahy rozpravy, moci, každodenního života a pravdy provázaly na přelomu

17. a 18. století novým způsobem, v němž vstoupila do hry i literatura.

Báje (*la fable*) je podle smyslu slova to, co zasluhuje být řečeno. Každodenní život se v západní společnosti dlouho mohl dostat ke slovu jen tehdy, byli prostoupen a proměněn bájným (*le fabuleux*); musel přesáhnout sebe sama díky hrdinství, skvělému činu, dobrodružství, Prozřetelnosti a milosti, popřípadě díky velkému zločinu; musel být poznamenán dotykem nemožného. Jen tak se stal vyslovitelným. Co jej stavělo mimo dosah, mu umožňovalo fungovat jako ponaučení a příklad. Čím více vybočovalo vyprávění z obvyčnosti, tím více mělo síly okouzlovat či přesvědčovat. V této hře „bájného příkladného“ byl tedy nezájem o pravdivost a nepravdivost základem. A pokud se stávalo, že přišla řeč na prostřednost skutečného pro ni samu, zamýšleným účinkem byla směšnost: už jen to, že se o ní mluvilo, vyvolávalo smích.

Od 17. století byl Západ svědkem zrodu celé „báje“ bezvýznamného života, z níž bylo bájně vypovězeno. Nemožné či směšně malé přestaly být podmínkou, pod níž bylo možno vyprávět obvyčné. Rodí se umění jazyka, jehož úkolem už není opěvovat nepravděpodobné, ale ukázat to, co se neukazuje — co se nemůže nebo nesmí ukázat: říci poslední a nejnepatrnější stupně skutečného. Ve chvíli, kdy vzniká aparát, který má vynutit vyřčení toho „nejnižšího“, toho, co se neříká, toho, co není hodno žádné slávy, tedy „neslavného“, v této chvíli se tvoří nový imperativ, jenž bude představovat to, co bychom mohli nazvat ima-

nentní etikou literární rozpravy Západu: její obřadní funkce se ponenáhlu setřou; jejím úkolem už nebude názorně předvádět příliš viditelný odlesk síly, milosti, hrdinství, moci, ale hledat to, co je nejobtížněji zahlédnutelné, nejskrytější, co se nejhůře vyslovuje a ukazuje, co je nakonec nejzakázanější a nejpohoršlivější. Jakýsi příkaz vyvléci na světlo nejtemnější a nejobyčejnější část existence (i kdyby v ní občas byly objeveny okázalé podoby osudu) načrtne křivku postupu literatury od 17. století, od té doby, kdy začala být literaturou v moderním smyslu slova. Více než specifická forma, více než podstatný vztah k formě ji charakterizuje a až k nám donesl její obrovský pohyb tento závazek, málem jsem řekl tato morálka: vyslovit ta nejběžnější tajemství. Literatura není tím, co by samo a jediné shrnovalo tuto velkou politiku, tuto velkou etiku rozpravy; ani se na ni cele neredukuje; v ní však nalézá své místo a své podmínky existence.

Odtud její dvojí vztah k pravdě a k moci. Zatímco bájně může fungovat pouze v nerozhodnosti mezi pravdivým a nepravdivým, literatura se ustavuje v rozhodnutí nepravdy: představuje se výslovně jako klam, ale zavazuje se přitom vyvolávat účinky pravdy, rozpoznatelné jako takové; důležitost, která byla v klasické době připisována přirozenému a nápodobě, je bezpochyby jedním z prvních způsobů, jak formulovat toto fungování literatury „v pravdě“. Fikce napříště nahradila bájně, román se osvobozuje od romaneskního a rozvine se jen spolu s tím, jak bude toto osvobozování stále úplnější. Literatura je tedy součástí velkého systému závazku, jímž Západ

donutil každodennost, aby se proměnila v rozpravu; zaujímá v něm však zvláštní místo: horlivě hledajíc každodennost pod ní samotnou, překročujíc hranice, odhalujíc bezohledně či úskočně tajemství, pozměňujíc pravidla a kódy, nutíc vyslovit nepřiznatelné, bude se tedy pokoušet postavit se mimo zákon, anebo se alespoň stát nositelkou pohoršení, přestoupení či vzpoury. Více než kterákoli jiná forma jazyka zůstává rozpravou „zlopověstného“: to jí přísluší vyslovit nejnevyslovitelnější — nejhorší, nejtajnější, nejhůře sne-sitelné, hanebné. Vzájemná dlouholetá fascinace literatury a psychoanalýzy je v tomto ohledu příznačná. Je však třeba nezapomínat, že toto jedinečné postavení literatury je pouze produktem určitého aparátu moci, který na Západě prostupuje ekonomii rozprav a strategie pravdy.

Na začátku jsem říkal, že bych chtěl, aby byl každý z těchto textů čten jako jedna „novela“. Bylo to jistě přehnané; žádný se nikdy nevyrovná nejmenšímu vyprávění Čechovově, Maupassantově či Jamesově. Ani „kvazi-“, ani „pod-literatura“, není to ani nástin žánru; je zde nezřízenost, hluk a útrapy, opracování životů mocí, a rozprava, která se z nich rodí. *Manon Lescaut*³ vypráví jeden takový příběh.

³A. F. Prévost, *Les Aventures du chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut*, Amsterdam, 1733.

„OMNES ET SINGULATIM“

KE KRITICE POLITICKÉHO ROZUMU

I.

Vím, že název vypadá ambiciózně. Důvod k němu je však zároveň jeho vlastní omluvou. Počínaje 19. stoletím západní myšlení nikdy nepolevilo v kritice úlohy rozumu — nebo nedostatku rozumu — v politických strukturách. Je tedy zcela nemístné pouštět se ještě jednou do tak obrovského projektu. Sama četnost předešlých pokusů je přesto zárukou toho, že každé nové zkoumání tohoto tématu bude korunováno stejným úspěchem jako zkoumání předešlá — a bude tak či onak pravděpodobně stejně šťastné.

Stojím tak před vámi v rozpacích toho, kdo může nabídnout jen nedokončitelné náčrty a skici. Filosofie se již před drahnou dobou vzdala snahy vyvážit bezmoc vědeckého rozumu, snahy dokončit svou stavbu.

Jeden z úkolů Osvícenství spočíval ve zmnožování politických mocí rozumu. Avšak lidé 19. století si brzy museli položit otázku, není-li rozum na nejlepší cestě stát se v naší společnosti příliš mocným. Začal je zneklidňovat nejasně tušený vztah mezi společností náchlynou k racionalizaci a jistými hrozbami, vznášejícími se nad jedincem a jeho svobodami, nad druhem a jeho přežitím.